

ЛЮДИНОЗНАВЧІ СТУДІЇ
Серія «Педагогіка», 6/38 (2018), 307–318

HUMAN STUDIES
Series of «Pedagogy», 6/38 (2018), 307–318

УДК 378.22:378.4(477) «.../1917»

ТАМОЖСЬКА Ірина – кандидат педагогічних наук, викладач української мови та літератури, Харківський державний автотранспортний коледж, вул. Конституції, 28, Харків, 61003, Україна (itamozska@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0865-2380>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2313-2094.6/38.120914>

Бібліографічний опис статті: Таможська, І. (2018). Наукові відрядження приват-доцентів дореволюційних університетів України до закладів вищої освіти та освітніх установ Західної Європи. *Людинознавчі студії: зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Педагогіка», 6/38, 307–318.* doi: 10.24919/2313-2094.6/38.120914.

Історія статті

Одержано: 15 листопада 2017

Подано до редакції: 15 лютого 2018

Прорецензовано: 10 січня 2018

Доступ он-лайн: 5 квітня 2018

НАУКОВІ ВІДРЯДЖЕННЯ ПРИВАТ-ДОЦЕНТІВ ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ ДО ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ОСВІТНІХ УСТАНОВ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Анотація. У статті висвітлено діяльність приват-доцентів університетів України другої половини XIX – початку XX ст. під час відряджень до вищих навчальних закладів та освітніх установ Західної Європи. З'ясовано, що наукові відрядження сприяли підвищенню освітнього, методичного та наукового рівня підготовки приват-доцентів. Акцентовано увагу на важливості впровадження в практику діяльності Університету Св. Володимира (м. Київ), Новоросійського (м. Одеса) та Харківського університетів досягнень передового педагогічного досвіду вищих навчальних закладів Західної Європи й педагогічної науки. Зазначено, що закордонне стажування приват-доцентів давало їм право претендувати на вакантні посади в університетах.

Ключові слова: дореволюційні університети України, вищі навчальні заклади та освітні установи Західної Європи, наукові відрядження, приват-доценти, підвищення професійного рівня, педагогічний досвід.

Постановка проблеми. Сучасний етап пошуків найбільш ефективних шляхів реформування системи вищої освіти в Україні потребує аналізу вітчизняного та закордонного педагогічного досвіду. Ключовою ланкою успішної освітньої моделі, як і раніше, залишаються висококваліфіковані кадри для наукової та викладацької діяльності. Одним із напрямів підвищення рівня освітньої, наукової та методичної підготовки науково-педагогічних кадрів університетів України залишаються закордонні відрядження до провідних освітніх закладів й установ Західної Європи. Такий набутий досвід можна творчо використати в сучасних умовах реформування вищої освіти для налагодження міжнародних зв'язків вітчизняних університетів з іноземними науково-освітніми установами та іншими інституціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості науково-педагогічної діяльності приват-доцентів вітчизняних університетів другої половини XIX – початку XX ст. досліджували М.В. Грибовський, І.С. Даченко, О. Іваненко, Й. Касперсен, Н. Фрюліх (Caspersen & Frølich, 2017), В. Гогліо, М. Регіні (Goglio & Regini, 2017), А. Елвік, С. Каннізаро (Elwick & Cannizzaro, 2017) та інші вчені. В історико-педагогічних працях дослідників висвітлені питання процедури зайняття посади приват-доцента, законодавчого забезпечення їх роботи, статусу у різних університетах і взаємини із професурою, кількісного складу, влаштування для них поїздок за кордон з метою підвищення професійного рівня.

Мета статті – висвітлити діяльність приват-доцентів університетів України другої половини XIX – початку XX ст. під час відряджень до провідних освітніх закладів та установ Західної Європи.

Виклад основного матеріалу. Наукові відрядження до провідних освітніх закладів та установ Західної Європи створювали приват-доцентам Університету Св. Володимира, Новоросійського та Харківського університетів умови для підвищення професійного рівня, що давало їм право претендувати на вакантні посади у закладах вищої освіти України. Вивчаючи теоретико-методичні засади організації навчального процесу та науково-дослідницької роботи в найпрестижніших європейських університетах, вітчизняні вчені критично їх осмислювали, аналізували й порівнювали, а потім використовували найкращі педагогічні здобутки в Україні.

Наукові відрядження давали змогу приват-доцентам не лише ознайомитися із європейським науковими школами, але й зібрати теоретичний матеріал, провести наукові дослідження в сучасних лабораторіях та обсерваторіях для завершення дисертаційних досліджень, для написання наукових статей, створення навчальних посібників.

Тривалим виявився шлях М. Ващенко-Захарченка від вчителя Київського кадетського корпусу до професора чистої математики Універси-

тету Св. Володимира. Протягом 1847 – 1852 рр. він перебував за кордоном, відвідуючи лекції відомих математиків Європи (О.-Л. Коші, Ж. Ліувілля та інших). У 1862 р. успішно захищає магістерську дисертацію, присвячену застосуванню символічного числення до інтегрування лінійних диференціальних рівнянь, і стає магістром чистої математики. Але професор М. Дяченко не зауважив у роботі наукової цінності, вважаючи, що її зміст має компілятивний характер. Іншої думки були професори М. Таліцин та І. Рахманінов. Вони відзначили, що магістерська робота була самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому висвітлено 55 математичних положень («Отчеты о диссертациях...», 1862).

Для всіх приват-доцентів і переважної більшості науковців Університету Св. Володимира закордонні відрядження з другої половини 1860-х рр. стали «неодмінним правилом». Наприклад, О. Паульсон двічі перебував у країнах Західної Європи, а це 5 років вивчення передового науково-педагогічного досвіду. П. Цитович (у Російській імперії його називали «батьком торгового права») під час трирічного перебування за кордоном підготував такі праці: «Очерки основных положений торгового права», «Курс морского торгового права».

Старший учитель 1-ї Київської гімназії Я. Вальц, ще навчаючись в Університеті Св. Володимира, підготував наукову роботу, присвячену розвитку папороті. Це дослідження, як уважав проф. О. Рогович, виходить «за межі звичайних кандидатських розмірковувань». Я. Вальц успішно складає іспити на магістра природничої історії, що додає йому впевненості у своїх можливостях. Він звертається до попечителя Київського навчального округу Ф. Вігте з проханням про відрядження на стажування за кордон. Вдалося Я. Вальцу здійснити поїздку до Фрейбурга (з 30 листопада 1863 р. до червня 1865 р.) лише після того, як він став магістром ботаніки. Стажувався у відомого міколога А. де Барі. У Фрейбурзі він публікує монографію «Beitrag zur Morphologie und Systematik der Gattung Vaucheria DC», присвячену вивченню роду *Vaucheria*. Завдяки цій науковій роботі Я. Вальц стає всесвітньо відомим ученим. Надзвичайні здібності й працездатність допомогли йому захистити 18 грудня 1865 р. докторську дисертацію «Морфологія і систематика роду *Vaucheria*» і читати на посаді приват-доцента кафедри ботаніки курс анатомії й фізіології рослин (Бахчиванжи, 2012). Але ординарним професором він став у Новоросійському університеті. У цьому навчальному закладі викладав анатомію й фізіологію рослин, морфологічну ботаніку, а також щотижня читав спецкурси для усіх, хто бажав (про довільний зародок і позастатеве розмноження рослин, хвороби рослин, мікроскопічні демонстрації). З 1869 до 1874 р. завідував Ботанічним садом університету, з початку 1867 р. працював за сумісництвом учителем природничої історії вищого окладу в 1-й гімназії («Историко-статистические записки», 1884; «Обоз-

рення преподавания в университете», 1866). У подальшому Я. Вальц став професором.

Оскільки М. Лапінський упродовж двох років був стипендіатом Університету Св. Володимира (кафедри нервових хворіб і психіатрії), то йому була надана можливість для відвідування клінік і лабораторій Парижа й Берліна (1894 – 1896 рр.) з метою поглиблення теоретичних знань і вдосконалення практичних умінь. Це були такі медичні заклади, як Психіатрична лікарня Святої Анни, Психофізіологічний інститут Берійона, Клініка нервових хворіб Раймона, лікарня «Шаріте» та інші. Там він відвідував лекції відомих психіатрів Г. Оппенгейма, Ф. Джоулі, Дежуріна та інших. Результатом перебування за кордоном стали написані за короткий термін п'ять наукових статей із неврології та фізіології нервової системи («Отчёт о занятиях», 1901), а також захищена в 1897 р. дисертація «О заболеваниях сосудов при страдании первичных нервных стволов или периферических нервов». За кордоном М. Лапінський зацікавився фізіотерапевтичними процедурами, що спонукало його до створення власного санаторію, купленого в барона Р. Штейнгеля. У ньому пацієнти отримували такі медичні процедури, як гідротерапія, надводний і підводний масажі.

Дозвіл на закордонне відрядження формально надавав імператор. Перебували приват-доценти на стажуванні в освітніх закладах та установах Західної Європи на власні кошти або на кошти, що виділяв університет. Так, приват-доцент Новоросійського університету Ф. Режабек з 1 травня до 15 вересня 1892 р. перебував за власний рахунок спочатку в Празі, потім – у Берліні. Там він розпочав роботу над магістерською роботою, а також відвідував лекції та практичні заняття з римської історії таких відомих професорів, як Юнг, Гіршвельд, Штернфельд, Дессау.

Закордонні відрядження залишалися важливим напрямом підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів і в Новоросійському університеті. Деякі приват-доценти цього університету перебували в навчальних закладах Західної Європи значно довше звичних двох років. Наприклад, приват-доцент М. Шульгін, поглиблюючи свої знання з біології, провів в університетах Австро-Угорщини й Німеччини 10 років. У Єнському університеті йому було присуджено ступінь доктора філософії і доктора зоології, у Гейдельберзькому – доктора медицини. Зоолог Я. Лебединський (в 1891 – 1903 рр. був штатним приват-доцентом) з 1898 до 1915 рр. перебував за кордон 11 разів (під час вакацій). Улітку 1913 р. були в закордонних відрядженнях 23 професори і 13 приват-доцентів та лаборантів Новоросійського університету.

Професор О. Ристенко як приват-доцент перебував у Європі (Мюнхені, Відні, Парижі, Ватикані, Константинополі, Італії, на Афоні) з весни 1907 до квітня 1909 р. У листах на батьківщину він скаржився, що не

зміг потрапити до архівів храму Святої Софії, адже цьому завадило його російське походження, а в Константинополі до таких як він «относятся довольно пренебрежительно». Зібрані наукові матеріали в закордонних подорожах дали йому можливість завершити в 1909 р. магістерську дисертацію «Легенда о Св. Георгии и драконе в византийской и славяно-русской литературе». Звіти О. Ристенка про перебування в закордонних відрядженнях склали 5 архівних справ. Їх оцінювали професори-рецензенти. Як писав Д. Урсу, вивчені та проаналізовані ними матеріали звітів О. Ристенка можна б було використати для написання дисертаційної роботи. С. Вілінський надав позитивний відгук на його роботи, відзначивши «тщательность исследования, умелый анализ запутанных и спорных вопросов, осторожность в выводе и широкую постановку вопроса». Учений акцентував увагу на тому, що дослідження має наукову новизну та обґрунтованість одержаних результатів. С. Вілінський вважав, що в майбутньому О. Ристенко стане «багатообіцяючим» вченим. За рекомендацією 10 професорів О. Ристенко почав виконувати обов'язки екстраординарного професора з 8 вересня 1912 р.

Приват-доцент В. Брант відвідав під час відрядження до Німеччини 9 гінекологічних і хірургічних клінік. В університетській жіночій клініці в Шаріте, яку з 1910 р. очолював професор Е. Бумм (президент Німецького товариства гінекологів), він прослухав лекції з цистоскопії, акушерства та гінекології. Вразили його лекції професора хірургії Г. Кюттнера в м. Бреслау (м. Вроцлав) – жива бесіда, що подобалася студентам («Отчёт приват-доцента В.Д. Бранта, 1911»). Після повернення з відрядження В. Брант перейшов до Санкт-Петербурзького повивально-гінекологічного інституту й навесні 1912 р. балотувався на кафедру акушерства й гінекології Миколаївського університету в Саратові.

Приват-доценти Харківського університету теж перебували в наукових відрядженнях у Західній Європі з метою підвищення науково-педагогічного рівня. Приват-доцент кафедри фізіології І. Чуєвський з 1894 р. читав навчальний курс «Практико-демонстративні заняття з фізіології», тому для нього було корисним відвідати аналогічний навчальний курс професора К. Гюртле в м. Бреслау (м. Вроцлав). Крім того, І. Чуєвський прослухав курси лекцій з гістології та фізіології, був присутнім на практичних заняттях із цих предметів. У Фізіологічному інституті при підтримці професора Р. Хенденхайна він підготував наукову статтю. У 1900 р. І. Чуєвський побував за кордоном ще раз, але це вже був автор трьох видань посібника «Учебный курс физиологии человека».

Приват-доцент кафедри фізичної хімії С. Костін протягом 1899/1900 навчального року перебував у Німеччині та Австро-Угорщині, де відвідував університетські лабораторії. Ознайомився з методами спектрофотометрії крові. На основі набутих знань, отриманих під час занять у

лабораторіях Тюбінгенського та Віденського університетів, підготував та опублікував три наукові статті.

Приват-доцент кафедри судової медицини С. Дворіченко був вражений, що у Віденському інституті судової медицини за місяць проводилося розтинів більше, ніж у Харківському університеті за рік. За операціями дозволяли спостерігати одночасно 300 студентам. У музеї інституту налічувалося приблизно до 1 700 різних препаратів. Утім мікроскопів було менше, ніж у Харківському університеті, до того ж частина з них була застарілого зразка.

Приват-доцента В. Зарубіна відрядили до Європи для вивчення досвіду діяльності дерматологічних клінік Німеччини та Австро-Угорщини. Він уважав, що найкращі умови для науково-дослідницької роботи були створені в клініці міста Бреслау. Вона розміщувалася у гарній будівлі, мала велику спеціалізовану бібліотеку, сучасні лабораторії, музей муляжів. Кожен випадок захворювань перевірявся медичним персоналом на біопсію. Директор клініки А. Нейссер (колишній приват-доцент) демонстрував на лекціях високу ерудицію, необхідні професійні якості клініциста.

Під час закордонних відряджень приват-доценти помітили різницю у підтримці владою розвитку науково-дослідницької діяльності в університетах Західної Європи порівняно з Російською імперією. М. Белоусов мав за мету відвідати 10 університетських міст Великобританії, Бельгії та Німеччини, щоб поповнити свої знання з гістології та фізіології, а також ознайомитися з новітньою науковою літературою. Він звернув увагу на те, що майстерні мають гарне оснащення, у лабораторіях – багато приладів і реактивів, і їх можна без труднощів придбати. На жаль, у вітчизняних університетах очікування замовлення на виготовлення приладів тривало від трьох до чотирьох років або їх потрібно було закупувати в Європі. Слухаючи лекції з гістології та фізіології, М. Белоусов дивувався, що в аудиторії, розрахованій на 150 студентів, завжди було свіже повітря. Відзначив, що на лекціях використовують наочність, на практичних заняттях – мікроскопи та діапозитиви, що на дошці малюють кольоровою крейдою. Утім якість практичних занять з фізіології гірша, ніж з гістології.

Приват-доцент кафедри політекономії та статистики О. Анциферов у Німеччині та Франції вивчав архівні матеріали, які потім використав для написання магістерської дисертації. У Йєнському університеті слухав лекції про сільськогосподарську кооперацію, вивчав наукову літературу в бібліотеці Вюрцбурзького університету. Прослухав на конгресі 20 доповідей, присвячених проблемам дрібного кредиту в Нансі. Відвідував семінарські заняття у Гейдельберзькому університеті (Анциферов, 1906).

Приват-доцент, астроном-спостерігач М. Євдокимов ознайомився з роботою європейських обсерваторій (відвідав 13 міст) та їхнім матеріально-технічним забезпеченням. У Королівській обсерваторії в Берліні вивчав будову нового рефрактора, у місті Кіль – меридіанного круга з восьмидюймовим об'єктивом. Звернув увагу на те, що в астрофізичній обсерваторії в Гейдельберзі була значна кількість сучасних інструментів, зокрема й п'ятидюймові, восьмидюймові та дванадцятидюймові рефрактори. Дванадцятидюймовим рефрактором йому дозволили сфотографувати зоряне небо («Историко-статистические записки», 1884).

Приват-доцент А. Пшеборський звернув увагу на те, що читальний зал бібліотеки Геттингенського університету завжди був заповнений студентами. Термін користування книгами, що видаються на абонент, не більше 31 дня. За користування читальним залом студенти платили 5 марок на семестр. Креслярський зал був забезпечений необхідними технічними засобами й обладнанням. Контроль за відвідуванням студентами навчальних занять не проводився, не було призначено обов'язкових іспитів. А. Пшеборський зазначив, що студенти користувалися довірою у професорів, а політичні проблеми, які виникали в країні, не впливали на атмосферу, яка панувала в університеті.

Приват-доценти, як правило, разом з професорами відряджались за кордон для участі в наукових конференціях, делегувалися на з'їзди. Так, на Менделєєвський з'їзд у Петербурзі виїхали, крім проф. О. Грузинцева, п'ять приват-доцентів, сім лаборантів, чотири асистенти та провізори. На II Всеросійському з'їзді діячів практичної зоології були присутні приват-доцент К. Савич-Заблюцький і лаборант М. Ремізов. З'їзд викладачів стародавніх мов відвідали два професори та два приват-доценти. У Міжнародному з'їзді офтальмологів у Гейдельберзі брав участь приват-доцент П. Прокопенко, у Міжнародному з'їзді дитячих лікарів (Париж, 1912 р.) – шість делегатів-харків'ян, із яких двоє – приват-доценти І. Баранєєв і М. Філіппов.

Перебування вітчизняних науковців за кордоном було корисним не лише для організації науково-методичної роботи в університетах України, але й для налагодження технологічних процесів в університетських лабораторіях для спільної науково-дослідницької діяльності викладачів зі студентами. Наприклад, проф. І. Осипов (з 17 травня 1886 р. почав викладати в статусі приват-доцента в Харківському університеті теоретичну хімію), побувавши за кордоном в 1887 р. – 1889 рр. та влітку 1891 р., з листопада 1894 р. поліпшив умови роботи в хімічній лабораторії Харківського університету. Йому вдалося переконати керівництво провести систему водогону, адже до цього вода в лабораторію надходила з резервуару, влаштованому на горищі. Брудну воду доводилося виносити лаборантам у кадубах, а це було незручно.

Повчальною була поїздка до Німеччини викладача фізики Г. Петренка, який був приват-доцентом Харківського університету. У фізичній лабораторії концерну Сіменс і Гальське, якою керував приват-доцент В. Пірані, він знайомився з різновидами електричних печей. Робив записи, що стосувалися укомплектування лабораторій Ф. Фішера в Політехнічному інституті, Е. Мюллера в Політехнікумі м. Дрезден. Майже п'ять тижнів перебував у Геттінгені, де відвідував лекції проф. Г. Томмана, був присутнім при проведенні колоквиумів. Зібрав науково-методичні матеріали для підготовки та проведення лекцій і практичних занять (Петренко, 1913).

Професори О. Грузинцев і Д. Рожанський подали клопотання до вченої ради, відрядити за кордон приват-доцента Ч. Речинського – доктора філософії Геттінгенського університету. Вони пояснювали, що для проведення ним необхідних фізичних експериментів університетська лабораторія не мала відповідних матеріалів і засобів. Ч. Речинський займався проблемами проходження електричного струму в газах, іонізацією променями радіо. За кордоном він би зміг отримати консультації в таких відомих професорів, як В. Вієн, Х. Кайзер, П. Лекард. О. Грузинцев і Д. Романський прохали, щоб Ч. Речинський виїхав до Німеччини 16 червня 1913 р. на дворічний термін з оплатою 2 тис руб на рік. 28 вересня 1912 р. фізико-математичний факультет підтримав це клопотання.

Міністерство народної освіти сприяло тому, щоб в Берліні посольство Російської імперії надало дозвіл приват-доценту кафедри всесвітньої історії М. (Н. З.) Гольдіну на опрацювання документів Державного таємного архіву Німеччини. Він планував там вивчати матеріали XVII – XVIII ст. («О командировании за рубеж»).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати наукового пошуку засвідчили, що практика влаштування для приват-доцентів наукових відряджень до провідних освітніх закладів та установ Західної Європи застосовувалася керівництвом Університету Св. Володимира, Харківського та Новоросійського університетів для забезпечення навчального процесу та науково-дослідницької роботи зі студентами висококваліфікованими науково-педагогічними кадрами. Також закордонні відрядження сприяли професійному та кар'єрному росту приват-доцентів.

Література

- Анцыферов, А.** (1906). Отчет по заграничной командировке за 1904 г. *Записки Императорского Харьковского университета*. 3, 103–114.
- Бахчиванжи, Г.П.** (2012). Вчений Я.Я. Вальц як популяризатор і організатор науки. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство* (Т. 17, вип. 1, с. 191–197).

- Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях...* (1884). 68 с.
- Обозрение преподавания в университете Св. Владимира в первом полугодии 1866–67 учебного года. (1866). *Университетские известия*, 7, 40–47.
- О командировании за рубеж профессоров и приват-доцентов*. РДІА в СПб., ф. 733, оп. 155, spr. 384, 326 ark.
- Отчеты о диссертациях... (1862). *Университетские известия*, 5, 37–42.
- Отчет о заграничной командировке приват-доцента, астронома-наблюдателя Н.Н. Евдокимова. (1905). *Записки Императорского Харьковского университета*, 2, 6–18.
- Отчёт о занятиях во время пребывания за границей приват-доцента М.Н. Лапинского. (1901). *Университетские известия*, 3, 1–6.
- Отчёт приват-доцента В.Д. Бранта о научной заграничной командировке. (1911). *Записки Императорского Новороссийского университета*, 4, 53–85.
- Петренко, Г.И.** (1913). Отчёт о заграничной командировке во время летних каникул 1912 г. *Записки Императорского Харьковского университета*, 4, 11–14.
- Caspersen, J., & Frølich, N.** (2017). Higher education learning outcomes – transforming higher education? *European Journal of Education*, 52, 3–7. doi: 10.1111/ejed.12204.
- Elwick, A., & Cannizzaro, S.** (2017). Happiness in Higher Education. *Higher Education Quarterly*, 71, 204–219. doi: 10.1111/hequ.12121.
- Goglio, V., & Regini, M.** (2017). Processes and stages of differentiation in European higher education. *Higher Education Quarterly*, 71, 320–337. doi: 10.1111/hequ.12133.

References

- Antsyferov, A.** (1906). Otchyet po zagranichnoy komandirovke za 1904 g. [The foreign business trip report 1904]. *Zapiski Imperatorskogo Kharkovskogo universiteta – Notes of the Imperial Kharkiv University*, 3, 103–114 [in Russian].
- Bakhchyvanzhy, H.P.** (2012). Vchenyi Ya.Ya. Valts yak populiaryzator i orhanyzator nauky [Scientist Ya.Ya. Valts as a science popularizer and organizer]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I.I. Mechnykova. Bibliotekoznavstvo, bibliografychno-vidkryttstvo, knyhozhnavstvo – Bulletin of the Odessa National I.I. Mechnikov University. Library Science, Bibliography, Book Science* (Vol. 17, issue 1, pp. 191–197) [in Ukrainian].
- Istoriko-statisticheskie zapiski ob uchenykh i uchebno-vspomogatelnykh uchrezhdeniyakh...* [Historic and static notes about scientists and auxiliary educational establishments...]. (1884). [in Russian].
- Obozrenie prepodavaniya v universitete Sv. Vladimira v pervom polugodii 1866–67 uchebnogo goda [The review of teaching in St. Vladimir University in the first term 1866–67 studying year]. (1866). *Universitetskie izvestiya – University news*, 7, 40–47 [in Russian].
- O komandirovanii za rubezh professorov i privat-dotsentov* [About sending abroad professors and privat-associate professors]. RDIA v SPb., f. 733, op. 155, spr. 384, 326 ark. [in Russian].

- Otchyety o dissertatsiyakh... [Dissertations reports...]. (1862). *Universitetskie izvestiya – University news*, 5, 37–42 [in Russian].
- Otchyet o zagranichnoy komandirovke privat-dotsenta, astronoma-nablyudatelya N.N. Evdokimova [Report about privat-associate professor, astronomer-observer N.N. Yevdokimov's foreign business trip]. (1905). *Zapiski Imperatorskogo Kharkovskogo universiteta – Notes of the Imperial Kharkiv University*, 2, 6–18 [in Russian].
- Otchyet o zanyatiyakh vo vremya prebyvaniya za granitsey privat-dotsenta M.N. Lapinskogo [Report about M.N. Lapinskiy's lessons during his staying abroad]. (1901). *Universitetskie izvestiya – University news*, 3, 1–6 [in Russian].
- Otchyet privat-dotsenta V.D. Branta o nauchnoy zagranichnoy komandirovke [Privat-associate professor V.D. Brant's report about scientific foreign business trip]. (1911). *Zapiski Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta – Notes of the Imperial Novorossiysk University*, 4, 53–85 [in Russian].
- Petrenko, G.I.** (1913). Otchyet o zagranichnoy komandirovke vo vremya letnikh kanikul 1912 g. [Report about scientific foreign business trip during summer holidays in 1912]. *Zapiski Imperatorskogo Kharkovskogo universiteta – Notes of the Imperial Kharkiv University*, 4, 11–14 [in Russian].
- Caspersen, J., & Frølich, N.** (2017). Higher education learning outcomes – transforming higher education? *European Journal of Education*, 52, 3–7. doi: 10.1111/ejed.12204 [in English].
- Elwick, A., & Cannizzaro, S.** (2017). Happiness in Higher Education. *Higher Education Quarterly*, 71, 204–219. doi: 10.1111/hequ.12121 [in English].
- Goglio, V., & Regini, M.** (2017). Processes and stages of differentiation in European higher education. *Higher Education Quarterly*, 71, 320–337. doi: 10.1111/hequ.12133 [in English].

TAMOZHSKA Iryna – PhD of Pedagogical Sciences, lecture of Ukrainian Language and Literature Department, Kharkiv State Motor Transport College, Konstytucia str., 28, Kharkiv, 61003, Ukraine (itamozska@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0865-2380>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2313-2094.6/38.120914>

To cite this article: Tamozhska, I. (2018). Naukovi vidriadzhennia pryvat-dotsentiv dorevoliutsiinykh universytetiv Ukrainy do zakladiv vyshchoi osvity ta osvitnikh ustanov Zakhidnoi Yevropy [Scientific trips of privatdozents of pre-revolutionary universities in Ukraine to higher educational establishments of Western Europe]. *Liudynoznavchi studii. Seriiia «Pedahohika» – Human Studies. Series of «Pedagogy»*, 6/38, 307–318. doi: 10.24919/2313-2094.6/38.120914 [in Ukrainian].

Article history

Received: 15 November 2017

Accepted: 15 February 2018

Received in revised form: 10 January 2018

Available online: 5 April 2018

**SCIENTIFIC TRIPS OF PRIVATDOZENTS
OF PRE-REVOLUTIONARY UNIVERSITIES IN UKRAINE
TO HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS
OF WESTERN EUROPE**

Abstract. The modern stage of the search for the most effective ways of reforming higher education system in Ukraine requires the analysis of the domestic and foreign pedagogical experience. The key element of the successful educational model is highly-qualified staff for scientific and teaching activity. One of the ways to improve the level of educational, scientific and methodical preparation of scientific and pedagogic staff of the Ukrainian universities is the scientific trips to the educational establishments of Western Europe. The purpose of the article is to reveal the activity of privatdozents (P.D.) of the Ukrainian universities in the second half of the 19th – the beginning of the 20th century during their scientific trips to the leading educational establishments of Western Europe. During the scientific research the following general scientific, historical and logical methods were used: historical and geographical analysis, synthesis, abstraction, generalization and comparison.

The article describes the activity of the privatdozents of the Ukrainian universities in the second half of the 19th – the beginning of the 20th century during the scientific trips to the leading educational establishments of Western Europe. It is found out that those scientific trips helped to improve their educational, methodic and scientific level of training. The author draws attention to the importance of implementing the achievements of leading pedagogical experience and pedagogical science of higher educational establishments of Western Europe in the practice of St. Volodymyr University (Kyiv), Novorosiysk University (Odessa) and Kharkiv University. It is indicated that international internships gave the privatdozents the right to apply for the vacant posts in universities.

During their scientific trips privatdozents did not only have the opportunity to get acquainted with European scientific schools but also pursued research in modern laboratories and observatories to complete the dissertation research, prepare scientific publications (articles, books). In conclusion, the scientific trips to the leading educational establishments for the privatdozents were encouraged and organized by the administration of St. Volodymyr University, Novorosiysk University and Kharkiv University to ensure high standard of the educational process, scientific and research work. Also, the international scientific trips promoted the professional and career growth of privatdozents.

Keywords: pre-revolutionary universities in Ukraine, higher educational establishments of Western Europe, scientific trips, privatdozent (P.D.), improvement of the professional level, pedagogical experience.

Acknowledgments. Sincere thanks to pedagogical staff at Kharkiv State Motor Transport College, in particular Prof. A. Bida.

Funding. The author(s) disclosed receipt of the following financial support for the research, authorship, and/or publication of this article: Funding from Kharkiv State Motor Transport College permitted this research completion.